

Рожественська Діна Борисівна,
Сороко Наталія Володимирівна

До проблеми застосування інформаційно-комунікаційних технологій при вивченні української мови та культури мови у загальноосвітній середній школі (на матеріалі 6-9 класів)

Анотація. В данній статті розглядаються переваги та недоліки використання інформаційно-комунікаційних технологій при навчанні української мови на основі експериментального навчання з урахуванням вікових особливостей учнів.

Abstract. The advantages and the lacks of using ICT at the time of the lesson of Ukrainian language in the secondary school are considered in this article.

В своєму дослідженні ми виходили з того, що, оскільки інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стають невід'ємною частиною нашого життя, то уникнути їхнього впливу на шкільне навчання неможливо. І якщо раніше мова йшла про впровадження комп'ютерних технологій у дисципліни природничого циклу, виключаючи, наприклад, вивчення рідної мови, то тепер доведена ефективність використання ІКТ для формування тих чи інших аспектів мовленнєвої діяльності школяра. При цьому слід зауважити, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес не тільки характеризується поступовим нарощуванням темпу, зміною кількісних та якісних характеристик засобів, збільшенням обсягу інформаційних потоків, зміною технологій викладання, трансформацією систем взаємовідносин "вчитель-учень" тощо, але й вимагає розробки і практичного використання науково-методичного забезпечення, ефективного застосування інструментальних засобів та систем комп'ютерного навчання і контролю знань, системної інтеграції цих технологій в існуючі навчальні процеси та організаційні структури.

Тенденція активного впровадження ІКТ у навчальний процес загальноосвітньої школи підтверджується експериментальною роботою з впровадження електронних навчальних посібників у процес викладання різних предметів для учнів загальноосвітніх навчальних закладів, яку було розпочато у 2002 році [1].

В основі проблематики застосування ІКТ у процес вивчення української мови є декілька питань, що окреслюють проблемну ситуацію, а саме: 1) чи можуть взагалі використовуватися ІКТ при навчанні мові, 2) як найкращим чином організувати взаємодію з ІКТ при вивченні мови, 3) які потрібні якісні зміни змісту предметної області при навчанні із застосуванням ІКТ.

Отже, метою написання даної статті є встановлення переваг та недоліків включення до педагогічного процесу ІКТ на уроках у загальноосвітніх навчальних закладах, а також встановлення основних вимог до викладання української мови з використанням ІКТ.

Питання використання ІКТ для навчання мові вже певним чином розглядалося в літературі. Так, Алборовою С.З., при обґрунтуванні необхідності використання ІКТ в освітньому процесі, зазначається, що наявні дидактичні можливості відповідних технічних засобів відповідають наступним, бажаним характеристикам засобів, що:

- забезпечують індивідуалізацію та диференціацію навчання з врахуванням задатків та здібностей учнів, що розвиваються;
- надають можливості самостійної, творчої, у тому числі справжньої дослідницької діяльності вчителя й учнів;
- мають надійний зворотній зв'язок та можливості управління пізнавальною діяльністю;
- забезпечують стійку мотивацію пізнавальної діяльності;
- сприяють вільному доступу будь-якого учня або вчителя до інформації, що складає предмет вивчення в навчальних закладах всіх типів;

- забезпечують надійне збереження та необхідну обробку інформації;
- надають можливості широкої комунікації між учнями та вчителями регіону, країни, представниками різних культур [2].

У випадку із вивченням мов найчастіше наголошується на практичному оволодінні мовою, залученні комунікативного потенціалу ІКТ для вивчення мови (див., напр., [3]).

Ті можливості ІКТ, які вони можуть надати для підвищення мовної, мовленнєвої та комунікативної компетентності учнів ЗНЗ, активізували наш пошук у напрямку розробки та проектування представлення змістового предметного матеріалу. Загальновідомими є дані про те, що традиційне навчання мов має певні вади, що полягають у низькому рівні можливостей учнів до використання мови у повсякденній комунікації, як в усній, так і письмовій її формах. Нами була сформульована гіпотеза, що, якщо навички роботи з ІКТ висувають до діяльності учня вимоги алгоритмічності, пошаговості, логічності та послідовності, то, таким чином, завдяки вище названим технологіям можна підвищити якість знань та вмінь учнів через модель помилок, або імітаційну модель, як предметної моделі того, хто навчається. Ми вважаємо, що особливого аналізу потребує помилкова відповідь для підбору як теоретичного, так і контролюючого (тести, практичні вправи) матеріалу. Необхідно з'ясувати, яка саме і з якої причини припущена помилка. Наслідки всіх можливих помилок як у писемному, так і в усному мовленні, повинні бути передбачені. Таким чином досягається проблемний характер навчання.

Серед мовних помилок, що їх припускаються учні при написанні письмових творчих робіт, особливої уваги заслуговують логічні помилки. А саме:

- поєднання логічно несумісних слів (“жахливо вдалий день”; “страшенно задоволений” тощо);
- використання зайвих слів (“моя власна думка”);
- заміна особової форми дієслова активного стану зворотним дієсловом (“вибачаюся” – неправильно, “вибачте мені” – правильно);

- неправильне чергування низки однорідних членів речення (“заяви і документи”);
- неправильне поєднання присудка зі складеним підметом (“дехто з нас знали”);
- порушення порядку слів (частин речення) у реченні (“Дівчина сиділа у класній кімнаті, яку ми вперше бачили”);
- порушення смислового зв’язку між окремими висловлюваннями у тексті (“У школі п’ять гуртків, які працюють при кафедрах української мови та інформатики, вони функціонують уже понад три роки”);
- вживання дієприслівникових зворотів там, де влучніше вжити підрядне речення (“Виходячи з вагона, у моєї валізи відірвалася ручка”);
- неправильне вживання слів залежно від їх лексичних значень (замість слова “квиток” вживають слово “білет” і навпаки: білет – кредитний, банківський, екзаменаційний; квиток – вживається у словосполученнях: театральний квиток, залізничний квиток, студентський квиток тощо);
- неправильне використання відмінкових закінчень (“перше люте”, “з першим лютим” – неправильно, “перше лютого” “з першим лютого” – правильно)¹.

Відповідно до названих основних логічних, а також й інших помилок, що можуть виникати у письмовому та усному мовленні, і повинні, за нашою думкою, розроблятися теоретичні й дидактичні електронні матеріали у рамках кожної теми уроку з української мови.

З метою перевірки теоретичної гіпотези про те, що перебудова організаційних форм навчання та методики викладання із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій навчання покращить засвоєння та доречно/доцільне використання мови, у 2004-2005 навчальному році (протягом року) проводився лабораторний експеримент у загальноосвітньому середньому навчальному закладі №181. З цією метою було створено сайт “Українська мова, література та культура мови», який був розміщений у локальній мережі ЗНЗ, та проводилися телекомунікаційні проекти.

---

¹ Помилки взяті з творів учнів ЗНЗ № 181.

Теоретичним підґрунтям експерименту виступали наступні головні дидактичні особливості діяльнісного підходу при навчанні мові з використанням комп'ютерних технологій:

- підпорядкування змісту кожної системи мовних одиниць не логіці окремої теми, а логіці розвитку української мови в цілому як загальної системи;
- побудова моделей даного об'єкту навчання, у тому числі моделей помилок, які можуть виникати при спілкуванні та на письмі;
- обов'язкове і спеціальне оформлення мотиваційного етапу;
- можливість виконання завдання програми користувачем з різним ступенем підготовки, тобто адаптація завдань до віку тих, хто навчається (6-9 класи).

Аналіз літератури та наш особистий досвід використання ІКТ на уроках з української мови показав, що можна виокремити наступні переваги їх застосування у навчально-виховному процесі в цілому та на кожному конкретному уроці, що спричинює зміни:

1. Організаційних моментів. А саме: відбувається економія часу як уроку, так і підготовки до нього; з'являється зручність у його проведенні; обсяг та технологічні можливості дозволяють будувати будь-які типи уроків та у більшому обсязі використовувати різні види навчальної діяльності учнів (у тому числі й самостійної).
2. Змістового компоненту викладання. Це вже і згадуваний значний обсяг матеріалу, й додаткові можливості наочності (правила, ілюстрації, малюнки, схеми), різні типи завдань/вправ, супровідні матеріали до уроку (напр., таблиці), відео- і аудіо ефекти.
3. Перерозподілу функцій вчителя за рахунок залучення можливостей ІКТ, а саме: повідомлення теми уроку, мети та завдань може бути "передоручене" технічному засобу, а також наявна оцифрована база (у випадку технічних збоїв) може дозволити адекватно

провести урок за рахунок паперових/бланкових версій комп'ютерних завдань та/або тестових/контролюючих процедур.

Як певний недолік ми відзначаємо наступний: неможливість повної/тотальної заміни технічним засобом традиційних засобів (крейди і дошки). Це пов'язано із факторами: організаційним (урізноманітнення видів навчальної діяльності на уроці), технічним (перебудова структури уроку внаслідок технічних збоїв), психологічним (самокорекція та покращення результатів внаслідок механізмів самоусвідомлення, саморефлексії та ефектів групи), інформаційним (що викликає інформаційне перевантаження, інформаційний стрес та призводить до втрати уваги учнів).

Тим часом пошук адекватного цілям дослідження технічного ресурсу продовжувався. Так, в літературі зазначалося що для вивчення мов можуть бути використані різні ресурси ІКТ: від комунікаційних ресурсів Інтернет, спеціалізованого лінгводидактичного програмного забезпечення (когнітивні інструменти Concordance, авторські інструменти Wida Authoring Suite, Hot Potatoes, TELOS тощо, матеріали, розміщені на CD-ROM) до програмних додатків загального типу (Word, PowerPoint, Excel тощо) (див., напр., [4]). Зазначається, що у вигляді технологічного базису навчального процесу можуть бути: портал/мікропортал, закрита навчальна платформа, Інтернет сайт. При цьому вибір технологічного забезпечення навчального процесу обумовлюється тим, що саме можуть дати ці технології мовній освіті.

Як ми вже зазначали, свій вибір ми зупинили на таких двох видах технологічного забезпечення як сайт та телекомунікаційний проект. Наш вибір обґрунтовувався не тільки можливостями згаданих технологій, але й гіпотезою про те, що технологія та методика використання ІКТ істотно відрізняються за ступенем довільності, самостійної роботи та розуміння учнем процесу дій, які слід виконувати, у такому ступіні, що можна вести мову як про відмінності у використанні самих засобів ІКТ для кожного вікового періоду, так і про відмінності у методиці їх застосування. Треба зазначити, що дане припущення цілком підтвердилося під час експерименту.

Але повернемося до обґрунтування нашого вибору. По-перше, перед нами постало завдання створити таке навчальне середовище, яке, поряд з традиційними засобами представлення навчального матеріалу буде мати можливість представляти й матеріали нового покоління (наприклад, гіперпосилання) та належним чином дозволило використовувати можливості ІКТ. По-друге, сам ресурс ІКТ повинен бути таким, щоб його можна було б використовувати за різною організаційною формою. По-третє, враховуючи гіпотезу вікової диференціації використання ІКТ, гіпотезу перенесення вмінь використання ІКТ на предметну сферу та обов'язкові вимоги до проектування та створення умов управління навчальною діяльністю учня (див., напр., [5]), ресурс повинен був бути спроектованим та алгоритмізованим певним чином. Всім цим вимогам і відповідає створений сайт. У нашому випадку, правда, необхідно вести мову вже про сайт-мікропортал, оскільки нами активно використовувалися гіперпосилання на інші ресурси мережі Інтернет (розрізнення мікропорталів та Інтернет сайтів див. у [4]), хоча інтерактивні сервіси були й відсутні, що теж враховувалося гіпотезою про вікові обмеження щодо використання різних типів ресурсів ІКТ.

Таким чином ми отримали наступні переваги:

- представлення значного обсягу інформації, враховуючи й можливості мережі Інтернет,
- відсутність інтерактивних сервісів, що не відволікає учнів середньої школі від виконання основної діяльності,
- сприяння отриманню навичок використання можливостей мережі Інтернет через використання розміщеного там сайту, напрацювання стратегій пошуку, отримання знань та вмінь щодо принципів структурування та розміщення матеріалів у мережі,
- відкритий доступ до всіх матеріалів,
- відсутність перевантаження сервісами.

Треба зазначити, що останні два пункти одночасно є й недоліками використовуваного ресурсу, але у певному віці виступають фактором, що полегшують навчання іншим, базовим, предметним навичкам.

У експерименті взяли участь учні 6-9 класів по 6 осіб з кожного.

Так, експериментальне навчання показало доречність, в першу чергу, наявності комп'ютерної грамотності учнів і дозволило сформулювати наступне припущення, що формування системи знань, умінь та навичок з предметної сфери (української мови) з найбільшою ефективністю відбудеться при наявності системи знань, умінь та навичок використання самого технічного засобу та/або адаптації/зміни стратегії його використання для визначених цілей. Таким чином, потрібно не тільки навчати використовувати ІКТ учнів, які не мають необхідного досвіду, так і вчити різних стратегій використання ІКТ для досягнення навчальної мети. Необхідність врахування одночасно двох задач привела до появи завдань з української мови специфічного типу, а саме: дворівневих завдань з постійним ускладненням навичок використання ІКТ (різних програмних додатків та їх можливостей, а також ресурсної бази мережі Інтернет). Так, поступове нарощування вмінь використання ІКТ дозволило включити у вивчення мовного матеріалу виконання завдань не тільки з текстовим редактором Word та Internet Explorer, а й із створення окремих завдань у вигляді html-документів, а також розробляти власні (учнівські) уроки доступними засобами (Note Pad, Front Page тощо).

Звичайно, що формування комп'ютерної грамотності учнів передбачає як наявності в них теоретичних знань, так і практичних навичок використання ІКТ у своїй навчальній діяльності. Слід зауважити, що теоретичний аспект використання ІКТ на уроках української мови нами майже не розглядався, окрім нагадування правил техніки безпеки, повторення правил роботи з програмою Word та з програмою Internet-Explorer (15 хвилин організаційного етапу уроку). Наша позиція пояснюється тим, що систему знань відносно ІКТ учням буде надано в межах предмету "Інформатика". Більшої уваги приділялося саме формуванню навичок використання ІКТ для цілей навчання. Ми вже намагалися описати перелік

умінь та навичок, що свідчать про готовність учнів до роботи з ІКТ, зокрема, учнів старших класів до роботи з інформацією у мережі Інтернет (див. [6]).

Як ми вже зазначали вище, на наш вибір також вплинула наявність у технічного засобу/ресурсу можливості різного організаційного забезпечення. Так, у дослідженні Никитенко С.Г. зазначається, що існує три варіанта таких форм, в залежності від цілей, які ставить перед собою вчитель при підготовці заняття (детальніше з цього приводу див. [6]).

Наступним із ресурсів, що його було використано, були телекомунікаційні проекти. Так, якщо використання сайтів дозволяє контролювати логічність та послідовність подання матеріалу, робити наголос на тренуванні означених вчителем вмінь, поповнювати словниковий запас, тобто впливати у більшому ступені на граматичні навички та знання, то використання методу телекомунікаційних проектів значною мірою впливає на формування комунікативної компетенції. Метод проектів було обрано відповідно до ступеня сформованості навичок самостійної роботи, залежно від віку учнів (7-9 класи), при роботі над проблемними навчальними ситуаціями, розв'язання яких передбачає використання різноманітних методів, засобів навчання, так й інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, технології, творчості. Метод проектів надає можливості пізнати особливості функціонування мови та сформувати всі компоненти комунікативної компетенції: мовну, мовленнєву, соціокультурну, компенсаторну, навчальну. Результатом застосування цього методу виступають сформовані стійкі комунікативні навички. Але це ще не всі його переваги. Так, презентація як вид наочності може використовуватися для підвищення мотивації навчальної діяльності учнів. Цей матеріал може бути представлений в презентаційній формі Microsoft PowerPoint (правила, ілюстрації, графіки, схеми, малюнки, таблиці) для забезпечення практичної діяльності учнів на уроках. Окрім цього, використання телекомунікаційних проектів передбачають тісний зв'язок між навчальною, професійною та дослідницькою діяльністю як вчителя, так і учня.

За результатами проведеної роботи можна зробити наступні висновки:

1. Інформаційно-комунікаційні технології необхідно залучати до вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах із врахуванням їх дидактичних можливостей, переваг та недоліків. Використання ІКТ передбачає проектування, організацію, підтримку та спрямування навчальної діяльності. Необхідним є створення систем комп'ютерних вмінь із стратегіями використання технологій у залежності від навчальної мети.
2. Адекватне впровадження ІКТ у процес вивчення мови вимагає перегляду організаційних, змістових та функціональних компонентів навчально-виховного процесу.
3. Змістовий компонент передбачає побудову моделей мовленнєвих помилок та створення спеціальних дворівневих завдань із підвищенням їх складності. А також підбір як традиційних матеріалів, так й інформації нового типу, відповідно до змісту та мети уроку.
4. Контролюючий етап із визначення обсягу та особливостей знань, що їх засвоїли учні, може бути представлений як тестовими процедурами, так і виконанням завдань значного рівня складності.
5. Необхідно враховувати вікові особливості використання ІКТ в основній школі: "сайтові" технології із постійною присутністю та допомогою вчителя (5-6 класи) та телекомунікаційні проекти (7-9 класи).
6. За умов використання ІКТ у навчальному процесі необхідним є визначення методів та прийомів забезпечення активної пізнавальної діяльності учнів, міцного засвоєння ними знань, набуття умінь і навичок.

Список використаної літератури:

1. Виступи дослідників (22.02.2005) на Всеукраїнському семінар-практикумі з апробації електронних засобів навчального і загального призначення у 2005/2006 навчальному році. Тема семінар-практикуму “Шляхи реалізації системного підходу до створення електронних засобів навчального та загального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів”.
2. Алборова С.З. Телекоммуникации как средство развития познавательного интереса учащихся: Автореф...дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Северо-Осетинский гос. ун-т им. К. Л. Хетагурова. – Владикавказ, 1999. – 14 стр.
3. Байкенжина Д. Новые информационные технологии обучения в решении дидактических задач на уроке английского языка.
<http://www.natek.freenet.kz/baikenzhina1.htm>
4. Смольяникова И.А. Ресурсы ИКТ как технологическая составляющая учебной среды для формирования иноязычной компетенции. <http://ito.edu.ru/2003/II/2/II-2-2196.html>
5. Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения: (Педагогическая наука – реформе школы). – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.
6. Рождественська Д.Б. Інформаційний та психолого-педагогічний дослідницький потенціал освітнього порталу “Діти України” у зб. наук. праць “Засоби і технології єдиного інформаційного освітнього простору” / За ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука / Інститут засобів навчання АПН України. – К.: Атіка, 2004. – 240 с. – С.74-80.